

КАМЕН КАЛЧЕВ

ЕЛКА КОНСТАНТИНОВА

Камен Калчев присъствува в съвременната ни художествена проза главно като автор на романа „Двама в новия град“, на „Софийски разкази“, „При извора на живота“ и „Как търсих бъдещето си“ — творби, в които значителната обществена проблематика е реализирана с новаторските художествени средства и с новата повествователна техника на лиричната синтетична белетристика, която се роди у нас през 60-те години. Днес той е вече автор на около петдесет отделни книги с разкази, повести, романи, драми, романизирани биографии, пътеписи, художествени мемоари, детски произведения, художествена документалистика. . . , като най-ценното, което създаде досега, е от последните двадесет години.

Успехът на този писател се дължи на умението му да навлезе в съвременния живот чрез всекидневното и обикновеното и да ни приобщи към значителната проблематика на социалистическото общество. Това той успява да постигне не само в най-сполучливите си творби, но и в такива като „През април“, „Влюбените птици“, „Пробуждане“, както и в някои от документалните си произведения, които също участвуват в изграждане облика на съвременната ни художествена проза.

След Априлския пленум на партията от 1956 г. Камен Калчев се роди повторно като писател. Сега той успя да преодолее господството на суровия жизнен материал и описателността (които характеризираха повествованието му през 40-те и 50-те години) и заговори със съсем нов глас — лиричен, задъшевен, искрено развълнуван. Заговори за най-съществените явления в обществения ни живот, в бита и нравите на днешните българи. От повестта „Влюбените птици“ (1962) насам той се наложи в националната ни литература като майстор на интимното, откровеното и леко иронично повествование, с ярко изяви граждански позиции; повествование непретенциозно и неусетно преодоляващо преградата между читателя и разказвача.

След 1956 г. Камен Калчев започна да разказва сърдечно и с емоционално напрежение, да обогатява повествованието си с мек хумор и тъжна ирония, която в редки случаи става хаплива и жестока. Най-често той съчувствува на героите, които иронизира, стреми се да ги разбере и да обясни недостойното им поведение. Темата за „малкия човек“ в новите условия на живот добива своето типично каменкалчевско звучене.

Писателят съзнателно избягва заинтригуващата фабула, не разчита на занимателната сюжетност и търси проявите на съвременната душевност и нравственост в ежедневието, в най-орднерното и баналното. Вълнуват го промените в обществено-политическия живот, пречупени в съзнанието на хората, Той навлиза в сложните взаимоотношения между личност и колектив,

внушавайки мисълта за голямата стойност на любовта, приятелството, доверието, нравствената опора в самия себе си. Социалистическият хуманизъм на Камен Калчев става елемент на неговия основен художествен принцип на осъвременяване и партийност.

За пръв път писателят показва своеобразен, новаторски поглед върху съвремението в своя забележителен роман „Двама в новия град“, който реализира обществената проблематика на времето непосредствено след Априлския пленум чрез драматичния вътрешен монолог-равносметка на главния герой. Разкривайки отвътре (откъм интимната им, скритата им същност) човешките съдби, Камен Калчев създаде новия тип романова структура — неспична, центростремителна (всичко е съсредоточено в душите и в съзнанието на главните герои).

Тук драматизмът на събитията създава напрежение и вътрешен драматизъм. Пораженията, които времето на култа към личността нанесе в нашия обществен живот, са открити в духовната биография на обикновените трудови хора, които не блестят с изключителни дарования, не демонстрират обществените си заслуги, гражданските си подвизи, а скромно изпълняват своя човешки и обществен дълг. Най-сложният, най-богатият душевно герой на Камен Калчев сега е един обикновен шофьор. Авторът ни води по следите на неговия труден житейски път, открива в измъчената му душа светлината на комунистическия му идеал.

В „Двама в новия град“ Камен Калчев неусетно ни приобщава към твърдото си убеждение, че великите дела в живота се извършват от обикновените, „малките хора“, които в годините на култа проявяват необикновен стоицизъм и нравствена сила, чийто комунистически мироглед отрича гръмогласното парадирание на добродетелта. Положителният герой е напълно лишен от високопарност, от ефектност в поведението; той не изисква от обществото никакво възмездие за незаслужено нанесените му удари; шумните успехи го отблъскват, той тихо и съдржано преживява и трагичните моменти от живота си, и обществената си реабилитация.

Първичните и буйни човешки характери изобщо не привличат Камен Калчев; неовладените стихии на селската душа не бушуват в творчеството му. Там всичко е пречистено, подчинено на житейската мъдрост, на комунистическата нравственост и на скрития стремеж към духовно усъвършенстване.

Писателят не се оставя да го зашемети буйният поток на живота, да го повлекат мътните води на неовладяното първично чувство. Интелигентското му съзнание е неподвластно на черноземните стихии, на животинските инстинкти, на хаотичните, противоречиви подтици на подсъзнанието. Той се стреми да внесе хармония в човешкия характер, да го застави да осъзнае постъпките си, да опознае и овладее себе си. Търси облагородяващото въздействие на комунистическия идеал над обикновения днешен гражданин.

Марин Масларски е новият положителен герой на нашата литература в демократизираната атмосфера на живота ни след 1956 г. Монологичната форма на романа, в която Масларски действа и се саморазкрива безшумно и непретенциозно, поднася искрено и настойчиво истината за себе си и за всички хора, с които се среща и работи, е органически свързана с авторския замисъл. Тази форма най-точно съответствува на творческия натюрел на писателя и на целите, които си е поставил. Чрез нея Камен Калчев е избягнал изчерпателните сведения, обстоятелствените описания на герои и обстановка, традиционното проследяване на случките. Постигнал е епическо изображение на епохата чрез интимната изповед на героя.

Сърдечният диалог, който главният герой води с читателите, съдържа ценни размисли, аналитични преценки за действителността, тънки самонаблю-

дения и психологически анализи. Писателят е влязъл под кожата му, слял се с него, приел е чувствата и мислите му, успял е не само да го разбере, но и да заживее най-интимно с вътрешната му драма. В отделни случаи съществува пълно покритие между мислите на автора и мислите на неговия герой. Те синтезират, обобщават, търсят скрития смисъл на видимите явления.

В този нов начин на повествование Камен Калчев обогатява, разширява търсенията и успехите на съвременната ни белетристика по посока на един нов, модерен тип синтетичност в художествената проза. В „Двама в новия град“ и по-късно в „Софийски разкази“ той вече се утвърди като новатор, който успя да преодолее задръжките и предубежденията си, както и шаблона на традиционното описателско повествование, да открие оная форма на интимна изповед, която дава най-богати възможности за разгръщане и задълбочаване на гражданската и художническата зрелост на времето. Героите на Камен Калчев заговориха на свой специфичен език, изтръгнат от богатата езикова съкровищница на народите говори.

В „Двама в новия град“, „През април“, „При извора на живота“, „Как търсих бъдещето си“ и особено в „Софийски разкази“ авторът владее в тънкости говорните особености, типичните думи и интонационни акценти на всеки един от героите си, умело използва плътната речева характеристика за психологическото им разкриване — още едно доказателство, че е вникнал дълбоко в съкровената им същност. На това се дължи и многообразието в художествените похвати, богатството на диалозите и монолозите, които включват в състезателно изречението думи сложни психологически явления, тънки нюанси на човешки отношения и ярко изразено чрез мъдро овладения хумор авторско присъствие. Забележителен в това отношение е езикът на пощенския раздавач от „Софийски разкази“, от чието име се води повествованието. В постройката на неговата фраза — безкрайно дълга, логически и граматически неорганизирана, завършваща случайно и неочаквано, се оглежда цялото вътрешно съдържание на личността му. Подкупващата детска наивност, благодушието и чистосърдечие на героя се проявяват и в самия строеж на неговата фраза, която иска сякаш на един дъх да изрази колкото може повече мисли, да ги изрази „културно“, „образовано“, сиреч според сухия административно-чиновнически вестникарски шаблон.

В „Софийски разкази“ Камен Калчев най-осезателно присъствува в повествованието, оценявайки чрез различните нюанси на хумора и иронията чуждите постъпки. Неговата емоционална заангажираност тук е най-активна и внася нова, ярка багра в разказа.

Писателят не се крие зад нито един от героите си, не се опитва да замаскира присъствието си — напротив, дистанцирайки се от тях, наблюдавайки ги от определено разстояние, съсредоточено ги преценява, подиграва, иронизира, преживява не само постъпките им, но и обществените последици от тях. Тук социалната и психологическата характеристика са най-единни и цялостни поради авторовите идейни обобщения и поради подчертано концепционалния му подход към темата. Засиленото субективно начало внася в новите разкази на писателя нови средства на художествена изразителност.

В тези сюжетно и логически зависими един от друг разкази с постоянни герои и постоянна духовна атмосфера Камен Калчев претворява и едновременно с това осъжда един свят, разтърсен от революцията, но все още непреодолял напълно консерватизма на стария еснафски бит. Единството и затвореността на този свят, ограничен в тесните рамки на ежедневието, налага обединението на разказите в един цикъл, в едно цялостно повествование, което може да се приеме и като кратък роман, разделен на отделни, обособени глави. В един и същи герой резонират събитията от различните разкази; в него като

във фокус се събират концепциите на автора, през неговите очи са видени всички останали действащи лица.

Психологическият анализ на Камен Калчев отново обхваща герои, които въпреки своята „обикновеност“ са заредени с актуални проблеми. В тяхното светогледище и в детайлите на ежедневието им авторът търси отраженията на революцията. Съпоставя грандиозните революционни изменения на епохата с дребните мащаби на малкия, еснафски ограничен свят. В „Софийски разкази“ непрестанно и динамично текат двата несъизмерими потока: времето с неговото величие и човешкото битие, затворено в черупката на консерватизма и духовната ограниченост. Несъответствието между тях поражда различните нюанси на хумора.

Героите на Камен Калчев се мъчат да се приспособят към новото, да изплуват от еснафското блато. Усилията им да се прикачат към революцията са най-често смешни и жалки. Поради своята неподготвеност да приемат събитията, поради интелектуалната си недоразвитост, те правят комични напъни да прекратят в новото време, да надхвърлят собствения си ръст. Искреният им ентузиазъм, детската им наивност, чистосърдечие, с което поемат „отговорни обществени задачи“, засилват комизма в характера и в поведението им, но и същевременно ги извисяват като стремящи се към обществена ангажираност, като необходими съставки на епохата. С неловките си смешни усилия те все пак участвуват в хода на времето. Затова писателят ги жали и не ги подлага на безпощадна критика под обстрела на сарказма, а с добродушно-иронична усмивка следи усилията им да прекратят в новото време.

Спокойно, непретенциозно, неусетно Камен Калчев рисува панорамата на ония революционни години, настъпили непосредствено след Девети септември. Извайва я чрез детайлите на отделния човешки характер, неподготвен да възприеме съвремението си в цялата му величавост и историческа перспективност, без ни най-малко да нахвърли революционната му същност.

„Софийски разкази“ бележат несъмнен връх в творческото развитие на Камен Калчев; резултат са от едно мъдро, разумно саморазкритие, от една рядка способност да се концентрират успехите от извървения стръмен път. В съвременната ни литература тези разкази са нова белетристична проява, безспорно художествено завоевание.

Значително е участието на Камен Калчев и в развитието на нашата съвременна художествена документалистика, която през последните няколко години е в очевиден разцвет. Най-крупното му дело в тази област са романите „Огнено лято“ (1973) и „Въстанието“ (1975) — плод на дългогодишни сериозни проучвания върху една от най-сложните и драматични епохи от националната ни история. Действително станали събития от подготовката и извършването на деветоюнския преврат до Септемврийското въстание от 1923 г. и самото въстание са възпроизведени с документална точност и добросъвестност, с умело използвани архивни материали, свидетелства от печата, мемоари, писма, протоколи, съдебни показания и т. н. Съвременна партийна оценка е дадена на всеки исторически факт, на всяка историческа личност, без да е елиминирано и субективното авторско съучастие, емоционалното съпреживяване на близкото минало. Камен Калчев и тук не се отказва от стремежа си към художествено внушение, въпреки че строго спазва законите на документалното повествование. Той свободно композира богатия исторически материал, свободно изгражда психологическите си анализи над действителните личности, претворява сцените и диалозите (така, както евентуално са протичали), преосмисля и оживява драмата на времето през погледа си на опитен съвременен творец.

През 70-те години писателят засили търсенията си на нова, оригинална повествователна форма, на качествено ново съчетание от художествени похвати, което по синтетичен път да обхване актуалните проблеми на съвременния живот. Като добър познавач на този живот той успя да намери свой, необичаен начин за мъдрото му претворяване, използвайки хумора и обобщаващата символика (романът „Огледалото“). Вътрешното движение на идеята, изразителността на проблема, акцентуването на определена концепция — това са основните художествени задачи, които писателят се стреми да осъществи, правейки повествованието си по-живописно, по-ярко: да го насити със съвременни багри и аромати, с разнообразните атрибути на националния колорит.

Неговият топъл, лирически тембър прозвучава с нови интонации в съвременната ни белетристика от последните години. Новите му романи „Пробуждане“, „Песента на Мария“ и „Третият“ ни потапят в един само привидно спокоен и „безметежен“ свят на съвременното всекидневие. Зад материалното благополучие на героите, зад богато наредените селски и градски трапези, зад шегите и разговорите за продажби и покупки на дворни места и коли се крият нечисти помисли, далавери и шантажи на дребно. Без избухване на силни страсти, без остри душевни конфликти и драматични стълкновения противят скритите вътрешни процеси на падение или пробуждане у героите. И този път те са прости хорица от селото и столицата с познати стремежи: за лесно забогатяване (семейство Влаеви и Евдокия Петринска), за творческа слава (писателят Петрински), за любов и щастие (Марийка Чукурлиева и нейният съпруг), за спокойни старини (Стефан Чукурлиев). . . Няма нищо необикновено нито в живота им, нито дори в най-дръжките им постъпки и мечти.

Чрез детайли от ежедневието, чрез незначителни събития и дребни случки писателят успява да разкрие противоположните характери — от една страна, Марийка с нейната пределна честност и откровеност, от друга — Петрински с лицемерието и покварата си; комунистът Чукурлиев е противопоставен на измамника Влаев. Но нито идейните различия, нито контрастите в поведението на героите водят до конфликти между тях. Изобразена е една особеност на съвременния ни бит: съвместно и почти безконфликтно съществуване на честни хора (като комунистите Чукурлиеви) с лицемери и мошеници, които умеят да използват всяко човешко чистосърдечие и всяка наивност. Писателят е убеден, че в нашето общество измамата и корупцията непременно ще бъдат изобличени (демаскирането и арестуването на Влаев), затова разказва спокойно, анализира хладнокръвно, изразявайки чрез различните степени на хумора отношението си към покварата на новоизлюпените еснафи. Повествованието му е изградено върху иронията, която преминава от невинната шегавост до саркастичната подигравка (в романа „Третият“).

Камен Калчев разказва непринудено и сърдечно, с топлота и увлечение за Марийка и роднините ѝ, за героичното им антифашистко минало, за страданията им през култовските години, за достойния им настоящ живот, за надеждите на младото момиче и за щастieto на зрялата жена, като пронизва разказа си с весела шеговитост, избликваща от жизнелюбието и безгрижието на героинята. Нейният образ, заедно с този на съпруга ѝ (особено в третия роман) е единственият по-силен светъл лъч в тъмното царство на съвременното еснафство — главен прицел на авторската горчива ирония и изобличение.

Писателят се съсредоточава предимно върху отрицателните явления на нашия живот, използвайки ги откъм жалката и унизителната им страна; интересува го убогият вътрешен свят на еснафа и мошеника, както и пакостите, които той нанася на обществото. Конфликтите, образите, композицията и езика на произведението е подчинил на основната си цел: да навлезе в нищожен антидуховен свят на съвременния консуматор, да разреши по нов начин

вечната тема за дребния, „малкия“ човек. Затова в романите от трилогията „Пробуждане“ отсъствуват мащабните конфликти, едрите прояви и характери, а в художествения подход на изразеното отрицателно отношение към обикновеното, често срещаното, посредственото, се налага умерената изобличаваща ироничност. В повествованието преобладават убитите тонове, комично-тъжните очертания, а в последната част на трилогията — трагичните, безнадеждните.

През последните десетилетия у нас се написаха много произведения срещу съвременната корупция, срещу консуматорските страсти на днешните еснафи; разобличиха се деформираните от порочност характери, посочи се тяхното пагубно влияние над обществото. Недостатъчно се разкрива обаче в съвременната ни проза трагичната съдба на самите носители на пороци и престъпност. Саметата, терзанията и драмите на подобен тип хора остават най-често скрити зад непристойните им дела. В това отношение „Пробуждане“ на Камен Калчев внася нещо ново в днешната ни белетристика. Тук писателят изобразява не делата, а скритите трагедии на индивида с недостойни стремежи; душевната му бедност разкрива с неприкрита насмешка, но и с известно човешко разбиране и състрадание.

Обречени на позорно съществуване, чужди на пълноценния трудов живот, герои като писателя фантаст Петрински са обрисувани с безпощадна правдивост. Специфичната каменкалчевска топлота, с която разказва за нещастния му живот, за мизерната му фигура, за графоманията и бездарността му, извира от искрена жалост, която авторът изпитва към този по своему страдащ самотник. Всестранното разкриване на същността му, навлизането му в скритите пластове на притъпените му чувства засилва внушението за безпомощност и обреченост, които подобен тип хора излъчват. В нашите динамични трудови делници се мяркат такива карикатурни същества, които животът постепенно изтласква.

Петрински е отблъскващ с духовната си нишета, с постоянния фалш с който говори за партията и народа и за „философските“ проблеми на глупавите си произведения, с неграмотността и пошлостта си, с дребните си лъжи и измами, благодарение на които може да просъществува известно време в корумпираните журналистически среди. С някои свои черти обаче той буди определено съчувствие: с амбицията си да се изяви като творец, със страха, който изпитва от деспотичната си жена, с копнежа си за любов и разбирателство. Несъответствието между амбициите и възможностите му буди и смях, и жал едновременно. Особен комизъм съдържа речта му — той говори с езика на пресата и средствата за масова информация за „възловите въпроси“, за „сложните процеси в провинцията“, за „основната семейна клетка“, за „миграцията“, за „вършането към лоното на природата“ и т. н.

Като жалка карикатура на съвременен интелектуалец, Петрински е много сполучливо художествено възплъщение на идеята за трагизма на малкия човек с големи претенции. „Провинция, прасета, луканки, домашно винце и някаква Марийка“ — това е лъжливият идеал на съвременния неудачник, който непременно разбира един ден, че е никому ненужен, че фатално е изпуснал всички влакове и се затваря в самотата си. Човешкото, което дреме в душата на Петрински, потискано от постоянното унижение в семейството и в службата, започва да се пробужда след срещата с Марийка, но за него е вече късно да започне нов живот. Ненадейната му смърт е също така нелепа и грозна, както и животът му.

Новото в подхода на Камен Калчев към отрицателните герои е ироничното снизхождение и своеобразното съчувствие, примесено с презрение. В романа „Пробуждане“ няма и помен от студеното безразличие, с което навре-

мето Светослав Минков описва самотата и пустотата на малкия човек („Разказ за една бегония“), нито от изобличителния патос на Емилиян Станев, насочен срещу еснафското благополучие („Разходка“, „Годеш“). У Камен Калчев своеобразното отношение към „малкия човек“ и неговото късно пробуждане е нов вариант на съвременния хуманизъм.

* * *

Където и да е бил през своя съзнателен живот, Камен Калчев е живял винаги като писател. И в Софийския централен затвор през страшните години на фашизма, и като студент-конспиратор, и като войник в търновската казарма, и като безработен по софийските улици преди Девети септември, както и като активен обществен и културен деятел в периода след 9-ти септември 1944 г. до днес — навсякъде, винаги Камен Калчев се вижда в хората, опознава ги, изследва ги, съпреживява съдбите им с една определена цел: да ги опише, да разкаже в творчеството си за тях. И тъй като житейските и творческите му позиции напълно се покриват, той не познава раздвоение — и в живота, и в книгите си преживява сходни вълнения, съмнения, тревоги около търсенето на истината за съвременната личност, за нейната роля в новия живот.

В едно от най-сполучливите си произведения — автобиографичния роман „При извора на живота“ (1964) той най-пълно се саморазкрива чрез поетическото си виждане на света, пречупено през причудливата очарователна детска наивност. Тук с изпитаните средства на поетическата стилизация той успява дълбоко да преосмисли жизнения материал, да го освежи и одухотвори чрез богатствата на личния си жизнен опит. На страниците на това произведение се разкрива целият Камен Калчев, който в сложния и многообразен човешки свят наоколо си неуморно търси истината за себе си и за другите. Най-богат и съдържателен тук е подтекстът. Онова подводно емоционално преосмисляне на обикновените детски истории, което ражда изненадващо свежата поетичност на творбата. Чрез облика на детето с богат вътрешен свят, чрез лирическото разкритие на малкия герой с големи преживявания, се реализира гъвкавото, богато въображение на твореца, свежото му любопитство, чувствителното му сърце, в което силно резонират старинните легенди и народните страдания.

Изворите на миналото, спомените от детството клокочат в душата му и поддържат с животворната си мъдрост нейното равновесие и хармония, държат винаги будно гражданското му съзнание. Със съдържа, топла лиричност, без да изпада в сантиментални настроения, Камен Калчев възкресява света на своето детство, красотата на балканската природа и трудовото селско ежедневие, в което израстват неговите будни, жилави, устойчиви срещу житейските бури герои.

„Имах чувството — изповядва писателят, — че съм частица от тази природа, която беше и милостива, и жестока.“

И в трите му автобиографични книги срещаме тъй характерния за него стремеж да запази непокътната нравствената си сила, моралната си устойчивост и онова типично за неговите герои вътрешно просветление, онова сияние, което излъчват силните и благородните човешки личности.

Безшумно и неусетно този писател четири десетилетия ни приобщава към нравствено-естетическите си концепции за живота и литературата, вълнува ни с високите критерии на комунистическата си етика. В това се крие неговият принос в съвременния ни литературен живот.